

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Band: 103 (1990)

Artikel: Il Romontsch alla Scola Claustrala da Mustér
Autor: Widmer, P. Ambros
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-235505>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 16.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il Romontsch alla Scuola Claustrala da Mustér

da P. Ambros Widmer

Il davos tschien onns ha il romontsch survegniu cuntinuadamein dapli impurtonza: paradoxamein savess ins schizun dir: pli fetg ch'il lungatg va anavos e pli fetg ch'il quart lungatg naziunal vegn cultivaus en nossa scola. L'instrucziun romontscha ha denton era certs problems. Jeu less empruar da descriver la situaziun en treis parts:

Il svilup progressiv ell'instrucziun romontsch
Las difficultads ell'instrucziun romontscha
L'activitad parascolara dall'Academia Romontscha
Alla fin suondan entginas remarclas supplementaras.

A. Il svilup progressiv ell'instrucziun romontscha semuossa en sis etappas

1. All'entschatta era la situaziun aschia ch'il scolar romontsch aveva la finamira primara d'emprender il lungatg tudestg. Saver tudestg ei la premissa per vegnir vinavon en tuts secturs. Sco quei che vegneva detg ella Val Medel: Quei ei in perdert, el sa tudestg. La scola s'adattescha a quels basegns: ins scamonda da tschintschar romontsch. P. Ursizin Simeon, oriunds dil Grischun central, scriva la «Grammatica romontscha-tudestga», cun las quatter ediziuns 1904–1926, e cun las remas enconuschentas per il diever dallas preposiziuns tudestgas. Il scolar figurescha el rapport annual cun il num Josef enstagl da Giusep e Georg enstagl da Gieri.
2. Malgrad quella viulta enviars il tudestg vegn il romontsch instruius sco rom da scola: igl onn 1893 doceschon dus paders en treis lecziuns per jamna ortografia e litteratura romontscha, sco era corrispundenza commerciala. Ina basa impurtonta daventa ussa il teater da scola romontsch che vegn secapescha rinforzaus entras la gronda tradiziun

da teater dil pievel romontsch. La cumedia romontscha digl gliendisdis tscheiver resta ina gronda attracziun tochen la fin dall'emprema mesadad da nies tschentaner.

3. 1920 entscheiv'ina nova epoca. La scola claustrala s'augmenta sin sis classas gimnasialas, ed ussa fundescha il renomau sribent P. Maurus Carnot la «Academia Romontscha» per las classas superiuras. Ei regia in grond anim en quei cerchel da cultura romontscha: Referats, discussiuns ed occurrenzas festivas (Nadal ed ils 15 da schaner). Ei dat avunda students romontschs: Per exempel dat ei 1925 61 scolars romontschs e mo 57 scolars tudestgs.

4. 1934 va ei vinavon. Il romontsch vegn declaraus sco rom obligatoric: L'emprema e secunda, la tiarza e quarta classa formeschan mintgamai in cuors.

La «Academia Romontscha» survegn suenter la mort da P. Maurus Carnot in niev protectur. P. Flurin Maissen dat novs impuls cun temas moderns, referats spontans, sco era cun ulteriuras producziuns da teater. Da 1954 entochen 1966 meina P. Vigeli Berther la «Academia Romontscha» sco protectur.

5. Gl'atun 1987 han las classas superiuras sper la «Academia Romontscha» duas uras romontsch. Ultra da quei survegn l'instrucziun romontscha dapli peisa, pertgei che las uras romontschas vegnan integradas egl urari da scola e buca pli el temps suenter la fin da scola. 1980/81 ei il romontsch gia daventaus in rom da promoziun.

6. La stad 1987 havein nus giu l'emprema matura romontscha a scret ed a bucca, renconuschida dalla Confederaziun. La nota romontscha vegn cumbinada culla tudestga e daventa aschia in rom che quenta per la matura. Igl ei professor Kurt Jeitziner che meina l'emprema classa alla matura romontscha.

Cheutras fuss la «Academia Romontscha» buca pli necessaria, mo ella exista vinavon en fuorma particulara.

B. Problems dall'instrucziun romontscha

Schegie che l'instrucziun romontscha para da sesviluppar sin moda ideala, ei la realitad in tec differenta, sch'ins interquera la situaziun da rudien. Cheusunter less jeu menziunar mo quater difficultads dall'instrucziun romontscha.

1. En pugn da vesta psicologic eis ei buc adina lev da menar atras la lecziun romontscha obligatoria en stanza da scola culs scolars ella

vegliadetgna da pubertad, ferton che lur conscolars da lieunga tudestga han liber. (Dil reminent hai jeu udiu ch'ins hagi ina semeglionta situaziun en Irlanda, nua scolars «celtics» ein obligai d'emprender il lungatg galic.) Leutier eisi engualga da deplorar ina gronda indifferenza visavi il lungatg mumma, pertgei che quel ei gie buca indispensabels per ina carriera academica. Ins stuess forsa motivar ils scolars cul fatg ch'il romontsch ei la clav per auters lungatgs romans.

2. La materia dils 5 gimnasis grischuns che vegn instruida ei buca la medema alla Scola Cantunala a Cuera, al Seminari evangelic a Samedan, alla Scola aulta da giuvnas a Ftan, alla Scola claustrala a Mustér ed al Liceum alpinum a Zuoz. Ella ei vegnida surschada als scolasts. Plinavon han certas scolas miserias d'anflar scolast(a)s qualificai(das). L'uniun da scolasts dil lungatg romontsch als gimnasis grischuns ei gest vidlunder d'elaborar ina materia d'instrucziun, e 1990 ei compariu tom 3 de "Funtaunas", "Istorgia da la litteratura rumantscha per scola e pievel" da Gion Deplazes (Cuera Ligia Romontscha), ed ils toms 1 e 2 dalla historia litterara ein cumpari: Gion Deplazes "Funtaunas", "Istorgia da la litteratura rumantscha per scola e pievel", Lia Rumantscha 1987/88.
3. Cun quei cudisch enquer'ins da sligiar in auter problem, numnadamein il pluralissem dils idioms romontschs: (Engiadina bassa ca 5500, Engiadina aulta ca 3500, Surmir 3000, Sutselva 1200, Surselva 17000). En l'ovra litterara menziunada ei il text explicont per Rumantsch Grischun, la nova scaffiziun da Prof. Heinrich Schmid, ferton ch'ils texts originals dils differents auturs vegnan dai egl idiom corrispondent. Oz fuss ei aunc buca pusseivel d'instruir en quei lungatg da scartira comunabel. Tier nus ei il lungatg ellas lecziuns il sursilvan. Ellas ein obligatorias per ils scolars dalla Surselva e dil Surmir, ferton ch'ils paucs students ord l'Engiadina han la pusseivladad d'eleger. La Scola Cantunala a Cuera posseda ina secziun per la Surselva ed in'otra per l'Engiadina.
4. Ord quei problem nescha la suadonta damonda: Per tgi duessen las lecziuns romontschas in summa esser obligatorias? En general vala la sunadonta regla: ils scolars, che han frequentau la scola primara en romontsch, ston prender romontsch. Ei dat denton cass che caschunan problems. Famiglias da lieunga tudestga immigreschan egl intschess romontsch. En famiglia vegn plidau tudestg, mo ils affons van alla scola primara romantscha. Pia ston quels students prender romontsch a nossa scola media. A Glion dat ei famiglias spirontamein romontschas ed ei vegn plidau romontsch a casa. La scola primara a Glion ei

tudestga. Pia ston quels students buca prender romontsch a Mustér. Sil sector dall'instrucziun taliana – in rom buc ton obligatori – ei la situaziun bia pli semplà.

C. L'Academia Romontscha 1966–1990

Tenor miu manegiar vegnan ni leschas territorialas ni unificaziun linguistica – aschi necessarias sco ellas ein – a spindrar il romontsch, mobein mo il plascher vid il lungatg. – L'Academia Romontscha ei vegnida fundada igl onn 1920 ord entusiassem pil lungatg ed jeu selubeschel da dar ina survesta dallas activitads da quell'uniun per proteger il lungatg duront ils davos 24 onns, cura ch'jeu sundel staus siu protectur.

1. La lavur principala dall'Academia ein ils differents temas, che ein vegni tractai dils scolars. Per exempel:

Litteratura: ils auturs Gion Battista Sialm, Alexander Lozza e Gion Deplazes

Tradiziun: il trer schibettas a Danis, las tratgas da purs tipic romontschas, las nodas-casa

Damondas linguisticas actualas: igl artechel dil genitiv DE ni DA, il lungatg unificau Rumantsch Grischun, la parentella dil romontsch cul lungatg arab.

Temas actuals ordeifer il lungatg: la psicologia da S. Freud, ils films da Ingmar Bergmann, igl onn geofisical 1969. Ella discussiun ha il student empriu dad exprimer siu meini el lungatg mumma en fuorma libra e savens zun animada.

2. Era sch'il sursilvan fuva il pli frequent lungatg, ein era tschels idioms vegni risguardai: In Jauer ha presentau ils quater impurtonts auturs da sia vallada e quei el lungatg da Müstair. Fetg savens han ins era dau il plaid als students dil Surmir e lu ei era il protocol vegnius screts per surmiran. El cudisch dils protocols anflein nus era in rapport egl idiom dall'Engiadina bassa, el vallader. Il puter ed il sursilvan ein vegni tractai surtut en cumparegliaziun culs auters idioms per veser las atgnadads e rihezias dils tschun lungatgs romontschs el Grischun. Ei mauncan era buc ils referats dils «convertits» quei vul dir da students da lieunga tudestga che han empriu sursilvan, u era da students che vivan agl ur dalla zona romontscha, p.ex. Domat.
3. D'interess per mei eis ei da dar in sguard anavos, co la clamada da pli tard d'in gimnasiast ei vegnida presentada «en nucleo»: Isidor Lombriser (al gimnasi naven da 1965–70) ha referiu sur W. A. Mozart ed ei

- da present directur da musica. Claudio Duff ha plidau ils 22 da settember 1973 ell'Academia davart expressiuns romontschas dall'anatomia dil tgierp human. El ei oz miedi. Felix Giger (1962–1968) ha tractau ils problems dalla translaziun romontscha (4.3.68) ed ei ussa cau-redactur dil DRG. Nus savessen aunc aschuntar plirs exempels.
4. Per l'inspiraziun han ins envidau referents d'ordeifer: ils scribents: Vic Hendry, Toni Halter, Andri Peer. Ils romanists: Helmut Stimm, Pieder Cavigelli, Isidor Winzap. Ils representants dallas medias romontschas: Hendri Spescha LR, Clemens Pally TV, Giusep Capaul GR. Gl'onn 1967 ha per l'emprema gada ina dunna plidau ell'Academia Romontscha: Anna Fryberg-Candinas, Breil: «Il maletg dalla dunna el mund modern».
 5. L'Academia ha era sviluppu accziuns anoviars. Ella ha priu part al «Camp studentic» a Casti igl onn 1967, alla televisiun ell'emissiun «Testas finas» a Turitg ils 16-2-1974. Ella ha gidau ell'acziun «Pro Greina» a Cuera igl onn 1975, ha giu ina scuntrada cun il cuors da romontsch da Turitg dil professor Dr. Bernhard v. Arx, ha fatg in'emissiun al radio ils 15-11-1978 ed ha dau in toc da teater la primavera 1977.
 6. Tier il program obligatoric, mo plitost per divertiment s'udevan las excursiuns annualas. Ins ha dau la preferenza als vitgs romontschs ed allas valladas allontanadas: Vrin ella Lumnezia, Schlans sur Trun, Pigniu al pei dil pass dalla Veptga. Ins ha envidau las autoritads dils vitgs ad in discuors, e las canzuns romontschas han purtau empau veta en quels vitgs solitaris. – Mo era ils vischins culturals ein buca vegni emblidai: Luorscha (Olivone), nua ch'ins plaida talian, la val d'Ursera cun numerus Romontschs emigrai. Alla cultura grischuna survevan las excursiuns: Alla Ligia Romontscha ed agl Institut retic cun il DRG a Cuera, ils museums da Glion e da Trun, ni al historicher local Franzestg Berther a Ruears.
 7. L'Academia romontscha ha dapi plirs onns surpriu l'incumbensa d'organisar cuors romontschs pils students da lieunga tudestga. Tut tenor il dun dil student pli vegl che dat las lecziuns ei la participaziun pli gronda ni pli pintga.

Remarcas finalas

Era sche nossa scola vegn ufficialmein menada per tudestg, sche influenzescha il lungatg dils students romontschs ils conscolars da lieunga tudestga ni taliana e la scola sco tala. Entgins exempels demuossan quei:

1. Ord interess genuin ni per las beffas sorprendan ils scolars da lieunga tudestga biaras expressiuns dil lungatg romontsch. Gl'emprem eisi naturalmein las aviras, silsuenter suondan sempels salids e lu las empremas cefras.
2. Tier l'activitad dil «Comité social» ellas casas da glied veglia dalla vischinonza tschontsch'ins secapescha surtut romontsch ed ei vegn era cantau romontsch da tuts commembers d'in auter lungatg mumma.
3. Tier las producziuns dil chor claustral, sco tier recepziuns, giubileums, mo era en baselgia aud'ins savens in cant romontsch. Tier recepziuns d'autoritads vegn cantau en tuts quater lungatgs naziunals. Entgins scolars ein magari d'origin trilinguals e quels rinforzan era igl element romontsch.
4. Duront ils survetschs divins dalla scola vegn ina lecziun prelegida en romontsch ed era l'oraziun avon las uras da scola sa esser romontscha.
5. In scolast fa las clausuras a bucca en filosofia per romontsch: cuort, il mintgadi ei penetraus dal quart lungatg svizzer; egl onn 1988 savev'ins instruir franzos ad ina gruppa dall'emprema classa directamein ord il romontsch senza detur sur il tudestg.